ארכיון יד ושם

YAD VASHEM ARCHIVES

RECORD GROUP:	**M.1.E**	חטיבה:
RECORD GROUP:	אוסף עדויות של הועדה ההיסטורית המרכזית במינכן Testimonies Collection of the Central Historical Committee in Munich	שם חטיבה:
FILE NUMBER:	2351	מספר תיק:
PREVIOUS FILE NUMBER:		סימול תיק קודם:
ORIGINAL FILE NUMBER:		סימול מקורי:
INVENTORY NUMBER:		מספר נכנסות:
NUMBER OF PAGES:	36	מספר עמודים:
ITEM NUMBER:		מספר פריט:

(1)

2304/2351

צענטראַלע היסטאָרישע קאָמיסיע
ביים צענטראַל קאָמיטעט
פון די באַפרייטע יידן
אין דער אַמעריקאַנער זאָנע

היסטאָרישער פרעגבויגן

וועגן חרוב געוואָרענע יידישע ישובים און
אומגעקומענע יידישע פערזענלעכקייטן

1. שטאָט טשענסטאָכאָוו קרייז קעלץ לאַנד פּוילן (Czestochowa)

2. ווי אַלט איז געווען דער יידישער ישוב?

3. וויפל יידן האָבן דאָרט געלעבט ביז דער מלחמה? 35000

4. וואָס זיינען דאָרט געווען די הויפּט־מקורות פון פרנסה? האַנדל, האַנטווערק, [illegible]־פאַבריקן, [illegible]־פאַבריקן, [illegible], [illegible]

5. וועלכע און וויפל קהלשע מוסדות, געזעלשאַפטלעכע קולטור־אַנשטאַלטן, פאַראיינען און אָרגאַניזאַציעס זיינען געווען אין שטאָט און וואָס איז היינט זייער גורל? (ווי שולן, בתי־מדרשים, ישיבות, בית־הקברות; מושב־זקנים, קינדער־היימען, שפּיטאָלן, לינת־הצדק; לערן־שולן, ביבליאָטעקן, אָוונט־קורסן, דראַמאַטישע־קרייזן; קאָאָפּעראַטיוון, בענק, גמילת־חסד; פּראָפעסיאָנעלע און האַנטווערקער פאַראיינען; פּאָליטישע פּאַרטייען א. אַ. וו.)

?

6. וועלכע זעלטנהייטן האָבן זיך געפונען אין קהלשן באַזיץ און אין פּריוואַטע הענט און וואָס איז היינט זייער גורל? (ווי געביידעס, מצבות, פנקסים, תשמישי־קודש — ווי פּרוכתן, עטרות, בשמים־ביקסלעך, ספרים, בילדער א. אַ. וו.)

?

7. די וויכטיקסטע פּאַסירונגען אין שטאָט פון אָנהויב מלחמה (1.9.1939)
א) ביז דער נאַצי־אָקופּאַציע:

נאָכן אויסברוך פון דער מלחמה האָבן [illegible] אַ
גרויסע פּאַניק. פּוילישע סאָלדאַטן פאַרשפּרייטן ידיעות, אַז
די [illegible] אַרויסגעבן, די [illegible] זיינען [illegible].
דעם [illegible] [illegible]. פיל אַנטלאָפן פון שטאָט. די [illegible]
פון די אַנטלאָפענע [illegible] געקומען [illegible]. [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]

4363 y 7 N/0307

(2)

ב) אונטער דער נאַצי הערשאַפֿט: (דאַטע פֿון אַרײַנמאַרש. די ערשטע פֿאַראָרדענונגען קעגן ייִדן; ערובניקעס, קאָנטריבוציעס, קאָנפֿיסקאַציעס, געטאָ (אָפֿענער אָדער געשלאָסענער), עינויים. בערד שניידן, אָפּצייכענונגען, צוואַנגס־אַרבעט, דאָס איבערזידלען ייִדן פֿון שטאָט אין אַנדערע מקומות אָדער פֿאַרקערט, פּאָגראָמען, עקזעקוציעס, רויבערייען, ווי אַזוי איז געשען די ענטגילטיקע ליקווידאַציע פֿון ישוב? — דאַטע.)

X.

„ווי לאַנג ניט אַנטלויפֿן, דער טויט וועט סײַ ווי דעריאָגן."

אַלע [illegible] אין קראָקע [illegible] זיי. [illegible] די ערשטע

[illegible] פֿון אַ [illegible], שבת ווען

[illegible], [illegible] קרבנות. מען האָט [illegible] די

[illegible] אַלע די [illegible].

אין דעם 3-טן [illegible] 8 [illegible] פֿאַר [illegible] און [illegible]

די ערשטע [illegible]. דער

[illegible]. די [illegible],

[illegible] דער [illegible], [illegible].

[illegible] 50 [illegible] פֿאַר [illegible] אַ [illegible] און

די [illegible]. [illegible] און [illegible]

אַלע דעם [illegible]. די [illegible] 2 שעה.

עס [illegible] ביז 500 מאַן און [illegible]. אַ [illegible]

די [illegible] און די

[illegible] די [illegible] און

[illegible] און [illegible] פֿון

דעם [illegible] און [illegible]. [illegible] די.

די [illegible] און [illegible] פֿון די [illegible] אַלע די

[illegible] פֿון דעם [illegible] פֿון [illegible]-[illegible]

און [illegible]. [illegible] פֿאַר די [illegible]

ביז 600 מאַן. די [illegible] [illegible] [illegible]-

[illegible]. דער [illegible]. [illegible]

ביז [illegible] און [illegible]. ס׳ [illegible]

M-1/E/2304/2351

(3)

(3) 2. M-1/E/2304/2351

אין דער ראַמען פון דער אַרבעט פון די לאַגער און שטעט. ס'זיינען
אויסגעפילט ווי פאָרמולאַרן, וועלכע זענען צונויפגעשטעלט. די 3 מאָנאַטן
נאָך אַרויסמאַרשירן אין שטאָט האָט דער שטאָט-הויפּטמאַן געשאַפן
דעם יודנראַט. ס'זיינען פאַרבליבן די שאַרע מאַן פון דעם פרעזידענט
געמיינט און די גאַנצע יונגע געוו. צו קאָמפּאָרט. פרעזעס פון יודנראַט איז
געוואָרן. מרדכי קאַמפּינסקי און וויצע-פרעזעס פון די פאַרטרעטער פון כמעלניצער
אויסגערעכנט. געווען צווייטער אין אָפּטיילונג מענטש. געאַרבעט פון
פרי ביז נאַכט לאַגער ווען. אויסגעציילט פאַרשידענע אונטערנעמונגען
אין הויפּטלאַגער. לויט פון ווייסן אַרבעטער איז געווען וואַנדער.
מיט דיין אַרבעט האָט ער מיך געשאַפן די לעצטן נאָמען דעם דער
ווערשטאַט-באַפעלקערונג. ער איז געווען די ווערק ונכנס דעם דער
"געשטאַפּאָ" און וואָס געוואָלט דאָס לאַגער הרגל. מיר פאַרבלייבן

האט ער געטאן א גרויסע טובה. מען פלעגט וואַרטן אויף ארבעט
די ערשטע פון פראשקע זיין טשענסטאכאווער וואטעפאבריק, פארוואס ער האט
אונז געגעבן א גרויסע שטיצע (פראשקע איז געווען אן רווק) האט
ער באקומען פון דעם "אסטאפאל" וואוהין מען האט א געמאכט. דאנק
אונטערהאלטן האבן מיר באקומען פון דעם, אבער ער האט געמאכט
וועפלער דעם ארבעטסאמט. אויך מען זאגט אז געקומען דער דירעקטאר פון
פרשיפ גראשינסקי. ווען ער איז אריינגעגאנגען אין די ווענט פון די וואטע-
פאבריק. זיין באמט "די האבן די ארבעטענדיקע מיט וואס ער האט נאך
געמאכט. באמט מען, אז די מענטשן זאלן באקומען דערן אין גוטהאלטן.
ער האט וועגעפירט אין וועפאבל פון די פארמעגלעכע ווערן אין אויך
זיינע ארט געמאכט אויך ארבעט פראוואקירט ארבעטער ווערן, וועלכער דער
ארבעטסאמט האט געהאלטן אין געגעבן ספעציעלע באוואוסטזיין.

דער אפצאָל פון די וועלכע האָבן זיך אויסגעקויפט האָט דערגרייכט פון
20 ביז 100 זל. מאָנאַטלעך, לויטן פערמעגנס-באַשטאַנד.
דעם 21 דעצעמבער 1939 איז אַרויס אַ באַפעל פון שטאָט-הויפטמאַן
די. טראָגן אויפן רעכטן אָרעם [illegible] ווייסע באַנדאַזשן מיט אַ בלויען מגן-דוד.
ענדע דעצעמבער נאַכט צונאַכטס האָבן דייטשע זעלנער די שולן
אַלע אײַנגעזאַמלט און באַגאָסן מיט בענזין און סמאָלע.
מיט זיי מיטגענומען פיל פעלצן, וועלכע האָבן אָנגעהויבן
ווערט-אויסשטאַטונג פון די שולן אַלע הייליקע געגנשטאַנדן און
די טויזנטער ספרים דורך דעם פאַרברענען. דאָן האָבן די דייטשן
צוזאַמען מיט די פעלצן אונטערגעצונדן די [illegible] שולען. די
שרפה האָט געדויערט ביז שפּעט אין אָוונט. פון די פאַרברענטע
שולן זיינען געבליבן בלויז די פאַרסמאָליעטע ווענט.

און דורך 40 האבן די דײַטשן גערױבט פֿון אונדז ארום 25 מענטשן,
געווען די אויך צו ווערן ... און די ... אין פרנסה.
מען האט געזאגט, אז זיי האבן געהאט ... , ...
... . און די ... ...
געשריגן, אז מען האט די ... ...
און דער ... האבן די דײַטשן פֿון די ... ...
פֿאַרשטאַרקטע אַרבעטן, ...
... ... מורה-הוראה
... די פֿאַרשטעלן די "..." , ...
... ... און ... , ...
די ... . דער מורה-הוראה ר' 4 ... ...
דעם ... ... 40 ... ...

~~דער~~ שטאָט הויפּטמאַן געוואָרן ד״ר. ניק דעם פּרעזעס קאָלאָנסקי און
וויצע-פּרעזעס אַדוו. פּערלהאַלץ און געהייסן באַזאָרגן פֿאַר די דײַטשן
אַ רעזערוו סומע געלט, די פֿיר מאָל הונדערט טויזנט זל. און אַ 1 קג.
גאָלד. דאָס איז געוואָרן די ערשטע קאָנטריבוציע, וועלכע די יודישע
געמיינדע האָט געמוזט איבערגעבן דעם שטאָט הויפּטמאַן.
שפּעטער זיינען געקומען נאָך 2 קאָנטריבוציעס און 41 און 42-טן
יאָר. און ווען חבֿרה זיינען אַ פֿאַר הונדערט ייִדן מענער און
פֿרויען געכאַפּט געוואָרן צו אַרבעט אין די טשענסטאָכאָווער הוטעס.
פֿאַבריקן, ווי „ראַקאָוו" „האַסאַג" „טשענסטאָכאָוויאַנקע" און „וואַרטא".
עס איז געמאַכט געוואָרן פֿון די מענטשן אַ ליסטע און עס
האָבן זיך געמוזט שטעלן טעגלעך צו דער אַרבעט. די
אַרבעט האָט געדויערט 12 שעה אַ טאָג, וועלכע אַרט האָבן

די געכאפטע זיינען נאך מיטאג, באגלייט [illegible]. א טייל
פון די געכאפטע האבן געפונען ווערטפולע זאכן, וועלכע זיינען געבליבן
פאר זיך באהאלטן. אלגעמיין האט דער ווערטפולער [illegible] דאס
שלעכט. און דער צייט ווען [illegible] אלע [illegible] געשעפטן.
[illegible] אונטערגעגעבן [illegible], [illegible] [illegible] אונטער דער
אויפזיכט פון קאמיסארן און [illegible]. און [illegible] [illegible] פון
[illegible] ווערן [illegible] [illegible]. די [illegible] האבן זיך [illegible]
די קאמיסארן און [illegible] מיר [illegible] די [illegible] ווען
[illegible] מיר [illegible].
און מיטוואך 1941 האט דער שטאטהויפטמאן ד"ר וואלדער פארארדנט
דאס (טאגן) פון א [illegible] פאר [illegible], און דעם טייל [illegible] ווערן האבן פארן
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], וואס [illegible], [illegible]

מאַרץ 1944 ביז זומער פֿון מאַרץ נר' 11. די פּאָליאַקן וועלכע
האָבן געוואָלט און דעם ווידושע לעבנס האָבן מיר געמאַכט אויסגעזוכט.
בײַ די אויסגאַנג זײַנען געשטאַנען וועכטער און פּאָליצײַ באַוואָרנט.
פּאָליאַקן האָבן געמאַכט אַרײַנקומען. ווען האָבן געמאַכט אויף. נאָר
מיט די „פּעטעפּעטקעס", וועלכע זײַנען געוואָלט אַרויסלאָזן פֿון ...
פֿאַר אַרבעטער וואָס זײַנען געווען טאָגטעגלעך אַוועק דעם געטאָ אין
פֿאָרט ווען, וואָס זײַנען געאַרבעט אַלס געהילפֿן און זענען פּראָדוקטן
אונטערנעמונגען אויסער דעם געטאָ. און אַנדערע זײַנען געקומען צו גוזן
ווען פּאָליאַקן האָבן געמאַכט ווען, וועלכע זײַנען אַרויס פֿון געטאָ
און די „פּעטעפּעטקעס" (זיי האָבן אויסגענומען פֿון ביכל 3) זיך שאַפֿן
עסן. געקויפֿט האָבן זיי דאָס פֿאַר דעם פּרײַז פֿון ברויט און
צוגעבן, וואָס דאַרפֿן האָבן געגעבן פֿאַר מסרן די ייִדן.

נאכן פארברענען די שטעטלעך האט זיך דער ווערמאכט אוועקגעצויגן
באנדע שווארצע הונדערטמען די דאלויבן יעדען מענטש און פראוואקאטער
רויבער. געבליבן פוסט, וואו סאלדאטן האבן ארויסגעטריבן ווערן מיט
טעראר, די געוויסן ווערט די פאלן און געזאקט. דער ווערמאכט
האט אויסגעהערט קריגן פאר דער ארמיי באפעלקערונג. קיין געוואלט
הערט זיך און שטארבן נישט געוויין. פאלווארקן דארט ווערן געמאכט
וואו געבאן און געהאנדלט מיט די ווערן וועלן די לעבער האבן זיך
וו עס ווער אין יעדע קומען. דער ווערמאכט האט געשאפן א סיסטעם
פון פארטרוי אויפגעמאכט. וועלכע רוואן האט געהאט זיין פארטרויענסמאן,
וועלכער האט געגעבן וויסן וועגן דעם פארמעגנס-צושטאנד פון די
ווערן פון זיין ראיאן. די פארמעגלעכע האבן געצאלט דעם ווערמאכט,
פאר די ארמיי האט דער פארטרויענסמאן באקומען באצאלונגען

אין לאגער. אויבן קלאר געזאגט איז געווען א געוויסע טשעטשוקונג.

די ארגאניזאציעס האבן ניט אפילו געקענט דערויף ארבעטן.

אונטערגעמערקט האבן זיך מיט דעם וואס קאנטאקט-ארבעט צו

די ארגאניזאציעס שומר-הצעיר און מזרחי.

אין מאי 1941 איז געקומען די הילף פון שטאטהויפטמאן דר' וויינגאלד

די טויגן די פונם הויכסטע מאן אין די ווייטן פון לובלין, וואו

געטשאנישן, באזונדער די-זי דער ווערנער האט בארשטעלן קודם-כל

די טויגן די, וועלכע האבן זיך אויסגעהאלטן פון דעם צוואנגסארבעט

און זיינען ניט ארויסגעגאנגען. אלע ווי עס איז געווען ניט [illegible]

געווארן דערציילן דעם טערמין, האט זיך די צוואנגסארבעט-ארגאניזאציע

אויך די [illegible] געזען אין ארבעט די וויכטיקע [illegible].

דער מזרחי האט געמאכט 2 פארזאמלונגען מיט [illegible] מיט

דעם גורל פון די פאַרמעגנס און די לעבנס פון ייִדן, זיי האָבן אויך
מיטגעאַרבעט מיט. אַ סך [illegible] אומגעקומען [illegible] די [illegible]
פון האָבן [illegible], געשאָסן [illegible] דעם אַרבעט. די אוקראַינער זיינען
געווען ~~[illegible]~~ [illegible], ברוטאַל, פאַרברעכער און [illegible]
פון נאַטור.

אין דער זומער 1941 איז געקומען די פאַרוואַלטונג אַז ייִדן מוזן אָפּגעבן
אַלע פעלצן, וואָס זיי פאַרמאָגן. ייִדן טאָרן נישט טראָגן קיין
פעלצמלבושים און [illegible] פון [illegible] די [illegible]. דער
[illegible] [illegible] פון [illegible] דורך פּעטליוראַ. נאָך
דעם [illegible] פון [illegible] פון אָפּגעבן די פעלצן (די [illegible]
[illegible] [illegible] די [illegible] די [illegible] און עס איז
[illegible] [illegible] די [illegible] (פעלצן) [illegible] זיינען

פֿאַרצייכנט געוואָרן. אין וועלכן די דײַטשן אָקופּאַנטן האָבן געפֿונען

פּאַרטיזאַנער, דאָס איז דערשאָסן געוואָרן אַלעמען אָרט. אַזוי אַרום

זײַנען דערשאָסן געוואָרן אין דעם ווינטער האַרבסט בּיז 50 יידן,

דערשאָסן פֿון פֿויל פֿאַרזעען.

1 ליקווידירונג.

א פּאָר וואָכן פֿון יאָר 1942 פֿאַרשפּרייטן זיך קלאַנגען וועגן

דער פּלאַנמעסיקער ליקווידירונג פֿון לאַגער. דער עולם טראָגט זיך, אַז

אַלע טראַנספּאָרטן וועט מען אָפּשיקן, אַחוץ די, וואָס די דײַטשן

בּרויכן די ווערן אין די ריסטונגס־פֿאַבריקן. וואָס־בּאַלד בּאַווײַזט דאָס

דערווײַלן פֿאַרשפּרייט זיך די קלאַנגען, אַז דער עולם איז פֿאַרמעסט

מיט אַלערליי פּלאַנען פֿון אָקופּאַנטן. ווען דערמאָנט קאָפּן

אַרויס, מען פֿילט זיך. דערווײַל ווייסט מען נישט אַרויס

די גרופּע פֿון קלאַל צו דער אַרבעט. פֿאַרטאָגס, די וועכטער
לאָזן זיינען מיט זיי אומעטום באַגלייטן. בלײַבנדיק אַ געוויסע צײַט.
זי סאַבאָטירט. וועכטער האָבן און דורכער צוזאַמענגעטראָגן וואָלטן
אָנגעהויבן פֿון די שטעטל, קינד און קראַנק, אַלע און יונג און אַלט האָבן
זיך אײַנגעשלאָסן אַלץ די הויפֿן. די וועכטער מיט זייער געווער
באַהאַלטן, וואָלטן דערשאָסן וואָרן. די האַסן, צוזאַמענגעטראָגן און
געשאָסן וועלן אַרויס די פֿאַרזאַמלטע ווען אַלע די לאַגער
די בעקער און פֿרויען אַדורך, אַ סאָלדאַט. דער וועכטער איז
באַוואַפֿנט און האָט אין אַלע מיט דורך געשאָסן וואָרן. און
קליינע אַלט אויף צום טויט. די אָנגעשטעלטע, שמואל און ניט
באַשעפֿטיקט שאַפֿן די אונטער געוועזער. וואָס די געשעפֿטן
קינדער מוזן אַלט די פֿאַרהאַנדלט וואַסערן. ווי פֿאָדער, ניט פֿאָרט.

רעכטס, לינקס, רעכטס לינקס.

פארגעקומען איז די אקציע דאס ערשטע מאל נאר אין די גאסן:
ווארשאווער, גאריבאלדי, גארנצארסקע און נאדזשעטשנע. דאס איז
פארגעקומען די [illegible]. לעבעדיקע זיינען געבליבן די, וועלכע
די [illegible] האבן געפונען באהאלטן. די [illegible] צו דער אויסזידלונג
איז [illegible] צו. דער [illegible], ווי מען האט [illegible]
צו 150 מאן אין א וואגאן. פון דער ערשטער אקציע זיינען
[illegible] און [illegible] פאר הונדערט מאן ([illegible]
[illegible] און [illegible] קינדער, וואס די אויסזידלונג איז געווען
[illegible], וואס [illegible]. [illegible] אין די וואגאנעס
זיינען ביז 1800 מאן. פארגעקומען איז עס דינסטיק דעם 22
סעפטעמבער 1942, אין טאג נאך יום-כיפור. די [illegible]

האָט טעכניש באַוויזן, אַז די ערשטע מענטשן די „אַקציע" אַרויס
צו וואַגאָנען דינע (עטלעכע) לעצטע פֿון אַרבעטסאַמט און געצוואונגען זיי און זיין
פֿאַמיליע צו דער ווערסטרעכונג. מען האָט געזאָגט, אַז ווען מיר
וועט געווען די ווען ווייניקער בײַ דער געסטאַפּאָ און האָט די פֿול
געוויסן האָבן מיר ווייס באַוואוסט. אַנדערע פֿון דער „אַקציע"
וועט געווען דאָס גאַנצע פֿון דער געזונטהייטסאַמט ~~[illegible]~~ דעם העכערן.
דעמאָלטס מענטשן פֿאַרשפּרייטן זיך אין שטאַרקער קלאַנגען, אַז
מען קען „אַקציעס" וועלן ניט פֿאַרקומען. דערווײַל קומט אַ פֿאַרבאָט
צו פֿאַרלאָזן די שטאָט. ווײַל ווען מען איז דורך געווען אַרויס
און גרויס (כדי) אויסגעקליבן זײַן. (דער פֿאַרבאָט איז געווען אויך דורך וועלט
טאָג, ביז דער פֿאַרענדיקן די לעצטע אַקציע.) דאָס וואָרטן איז
פֿאַרגאַנגען, וועלן געוויסע פֿון די דײַטשן, דאָס אַרבעטן זיך

פון דער ייִדישער פּאָליצײַ מיט ייִדישע פּאָליציסטן און די עלטעסטע
פון דער מקווה ווײַט גאַרבאַרסקע גאַס. „דאָרט איז דאָ מײַן זיידע
פון „וויקטוס".

2 אָפּטיילונג.

פרייטיק 5 פאַרטאָגס, האָבן ייִדישע פּאָליצײַ אָנגעהויבן אַרויסטרײַבן אַלע
די ייִדן אַרום אַלטע מענער און ווײַבער - אַלע פון עלטער ביז קליין
זיך פאַרזאַמלען אויפן וואָלט מאַרק ביז 7 אוהר. מיטנעמען האָט מען געמעגט
נאָר עסן ביז 5 קג. די וואָס שוין געווען פאַרזאַמלט דײַטשע
פאָטאָגראַפירט, וואָס האָט אַרויסגערופן די אומגליקלעכע אַלטע נאָך
מער. אַלטע נאָך מער האָט די אומגליקלעכע פאַרצווייפלטע פאָטאָגראַפירט
די סאָלדאַטן. די ייִדן האָבן דאָס מאָל עלטערע פאָטאָגראַפירט
זי פאַר טויזנט מאָל. פאַרן אַרויסגיין פון די וואָגאָנעס האָבן די

ייִדן געמוזט אַוועקוואַרפֿן די פּעקלעך און וואַסערן די זאַק. די
געשטאַפּאָ האָט כּסדר געשאָסן אויף די דעטאַמעטער, לויפֿנדיקע און די
וואַגאָנעס. עס זײַנען געפֿאַלן פֿיל טויטע. די וועלדער האָט געדויערט
ביז 11 פֿאַרמיטאָג. די איבערגעבליבענע זײַנען פֿאַרבליבן 2000 מאַן האָט
די געסטאַפּאָ אַוועקגעפֿירט אין די לאַגער. נאָענטע פּאָדהאַיִק, מזשאַלאָריזש.
און ווער האָט געוואָרט דערווײַל די פֿאַרבליבענע. האָבן זײַנען מיר
געדרעסן צו האָבן שנאַה. און צו געלאָזט אַרויס און אָנגעקומען
געסטאַפּאָ איבערגעבליבן נאָך 100 מאַן און דערגאַנגען די.
די בהלה. די ווינטער, זײַנען דערפֿרירט געוואָרן אויף פֿאַרשיידענע פֿעלדער.
און מיר זיך געפֿונען זײַנען געבליבן געוואָרן אין פּאָלסקע' מיר וועלן
האָבן פֿריער געהאַט געאַרבעט. אַנקומענדיק אין האָסאַק האָט מען
אונדז געהייסן אַוועקגיין און ווערטשאַבן אין סיגנאַל געלד, וואָס וואַרט

פארמאכט, און געמאכט אויף שלאָס. דער, די וואָכן מען האָט -
געשריען "יחי" געפלויגן, ווי מען [illegible] צוזאַמען געוואוינט. נאָך דעם
רעוואָלוציע האָט מען אַנדערע געמאַכט און די קאָץ, ווי די אַנדערע
אַלגעמיינע כאַוער געשלאָגן. אין סדר. נאָכן קאָץ האָט מען
אַנדערע [illegible] און די פּאָלאַק ווי מיר זיינען דאַווענען געבליבן.
פאר דער טיר ווי געשטאַנען די [illegible], אַ מענטשן געווען:
און מען דערנאָך האָט וועמען [illegible] די סעס. אַלץ געמאַכט
[illegible] מיר [illegible] און מען [illegible] דער [illegible] די [illegible]
[illegible]. ער האָט געזאָגט. "[illegible]" [illegible] דער [illegible]. [illegible]
און דער [illegible] מיר [illegible] צו דער [illegible] און. "[illegible]". די
[illegible] געוואָלט און די [illegible] פון [illegible]. די [illegible]
[illegible] און האָבן [illegible] און "[illegible]" זיינען צו דער

(20) 19

ארבעט נאָך אַלס ספּעציאַליסטן, ביז מיר האָבן פאַרלאָזן די
אַנדערע, וועלכע זיינען פאַרבליבן פון דער "אַקציע". און געבליבן
זיינען ווייטער. ווען דער טאָג פאָרגעקומען 'אַקציע' זאַמלונג. די
מערהייט פון געבליבענע געשיקט אין ווייסרוסלאַנד, קלענערע גרופּעס אויך
פאַרשיקט אין אַרבעטספּלעצער און לאַגער און די רעסטלעך-פאַבריקן.
די לעצטע אַקציע איז פאָרגעקומען נאָוועמבער 1942. געבליבן
זיינען געבליבן די ווען פון אַלע געטאָס געווען. אַלע פאַבריקן
פון דייטשע ווערקשטעטן מיט זייערע פאַמיליעס. די ווערקשטאַט און
געבליבן געווען די פּראָדוקציע און ווערקשטעטן אויך פאָרגעשריבענע
פּלאַץ-ווערקס. נאָך שמועס עטלעכע ווערט די געטאָס געווען זייער,
אַלע ווען זיינען קאָנצענטרירט אויף די אַרבעטספּלעצער.
און נאָוועמבער 1942 האָבן די דייטשן די קלענערע געטאָס אויך

דער געטאָ־באַציק, מיט דער באַפֿעלקערונג צאָל פֿון ~~x~~ 3000.
איבערגעבליבענע זײַנען אין קלײנע גרופּעס נאָך א 1000 מאַן. די
טראַנספּאָרטן פֿון קלײנע גרופּעס האָבן ווײַטער פֿאָרגעזעצט און צענטראַליזירט.
עס ווערט געשאַפֿן א יודן־ראַט מיט ד"ר וואַלדמאַן אַלס פּרעזעס.
דער יודנראַט איז געווען די גאַנצע פֿאָרמאַליטעט. קאָלאָניע ווערט לויטער
פֿון אַ ספּעציאַליסט. דער יודנראַט האָט זיך גוט אײַנגעאָרדנט
צו די דײַטשע באַפֿעלקערונג. דער יודנראַט שאַפֿט קיין פֿון
דער אָרעמער באַפֿעלקערונג, ווי עס ווערט אויסגענוצט גוט און
לײַדן עסן. פּראָדוקטן און אײַנגעלאָזט פֿון קראַנקע מיט
צוגעשטעלט, דאָקטוירים און קראַנקן־שוועסטער און אַלגעמײן אויך
די מעדיצינישע הילף פֿון די יודן און עסן געווען א גוטע.
יודן פֿון די פֿאַלקס־קיך האָבן מיט די קראַנקן און געגעסן

װערן װען געשלאָגן געטרעטן. מיט דעם דאַרף נעמען זײַן גאָר לעבן
און געבראַכט נאָך נאָרמאַלע פֿאָרמען. דער פֿאָרלויפֿיקער פֿון נאָמען סוף
פֿויפּס געניסן פֿון לעבן, װי לאַנג דאָס לעבט דײַן. סוף כּל סוף
װעלן דאָס, אַלץ ליקװידירט װערן. דער קלאַנג פֿון קאָנצערטן אין
פֿאַרװאַלונגען. די טאָרטור פֿון דער גורקעסטן אומבאַרמהאַרציקער טעמפּעראַמענט
לעבן מיט דעם קאָמאַנדאַנט דײַטשער פֿאָרען דורכן די רוסישע אויף
דאָס לעבן. (די װאָס געבליבן די גורנאָסט טעמפּעס, אַלע געװען די 22-33 יאָר,
געבליבן דאָס מיט די װעלט און טעמפּעס אַלטערנאַטיװ – קאַמיון)

פּורים אַקציע.

אונטער 10 קומט פֿאָר װי די פּאַראַדירונג פֿון דעם מאָרד די רעזשיסירונג
פֿון די יודן, װאָס האָבן קרובים אין ארץ-ישראל. אסתּר-תענית
קומט די גרופּע פֿון דײַטשמאַכערן פּאָטשטאַן די לאָדזש. דער ראָמעס

זיך [illegible] און [illegible] פון 10 [illegible] [illegible] 150 פון די [illegible]

[illegible], [illegible], [illegible] [illegible], [illegible], וואָס [illegible] [illegible]

[illegible]-[illegible]. די [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],

[illegible] מיט [illegible] און [illegible] און [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

פון די [illegible] פון דעם וואַלד. [illegible] [illegible] פון [illegible] [illegible] פון [illegible] א

די [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] און

[illegible] [illegible] און [illegible] [illegible].

<u>[illegible] [illegible].</u>

און די [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] און [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

פון [illegible] [illegible]. און [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ווייסן וואו מען באקומט און צוזאמען געלט פאר דער אונטערגרונט-ארגא-
ניזאציע. פאר דעם צוזאמלען געלד וואס געקויפט געווער פון די
פויערן אויף די פארטיזאנקעס. ארגאניזירט און דער אונטערגרונט-באוועגונג
זיינען ביז א 50 בחורים און בחורות, די מערהייט פון ארמער-
הייזער. די ארבעט איז געווען זייער שווער, באוואפנט
אונטערגעארבעטער און פרייען אלס געלד פאר אמוניציע געוועקן. זיין
ווערן באגריסט פון די אונטערנעמער.
דעם 15-טן VII 1943 איז פארגעקומען די ערשטע סאבאטאזש אקציע.
א גרופע פון 48 יונגע ארבעטער באשעפטיקט אויף דער פאבריק
„בונעל" האבן פארלאזט די ארבעט פאר דעם אנקומען פון א צוג מיט
סאלדאטן און אמוניציע. דער אונטערגרונט האט באמערקט עס
און געפונען א פירער אויף די וועג צו אנטלויפן ווען מען דערוואלט-

(26)

שאָסן די 2 מענטשן פון דעם ווידערשטאַנדס־גרופּע, וועלכן

זי זענען געווען און לאַסט־קער 47 יאָר אַלט. דער זונטיק וועט

מאַכט באַוואָרנט די מענטשן טויט. אויפן אָרט ווערט דערשאָסן

די שוואַרץ־אַקלור. נאָך 2 טעג פון דער גרופּע ווערט דערשאָסן.

די אונגאַרישע 24 ווערן דעפּאָרטירט און טויט, די פּלאַטוועקער

ווערט ליקווידירט.

און הויז אונז רופט מען זיך דעם ברוטאַל. פון מענטשן דער ווידערשטאַנד,

די באַגלייטער, דער גרויס מוטערלעך און שפּרינגען, וואָס דערהאַלטן אונז

קרענק. דער ווידערשטאַנד קומט מען נישט דורך. מיר ווערן גערופן,

אַז דער וועג געשטאָפּן געוואָרן. [illegible] רופט דערהאַלטן

די זײַן זיין ווידערשטאַנד פרײַ טענדלונג, האָבן מיר מענטשן אַלע

באַגלייט און קומען. דער צווייטער טאָג האָט די חברה־קדישא.

באקומען א באפעל אוועקצונעמען [illegible] טויזנט נומערס. פון דעם

צו דעם קומען פאר [illegible] וואס ניט ארבעטנדיקע און קליינע

קינדער. מיט די [illegible] פאר זיין [illegible] [illegible]. לעבנדיקע

און [illegible] [illegible] [illegible]. דער איינער פון [illegible] 'אקציעס' [illegible]

[illegible] [illegible] 8 טאג. פון דעם די דאס קומען פאר

אקציעס וואס קינדער און אלטע לייט. די [illegible] [illegible] אין

[illegible] [illegible].

די [illegible] [illegible] [illegible] 43 [illegible] די [illegible] פון [illegible]

[illegible] [illegible] קינדער ביז 14 יאר אלט אויפן [illegible] פלאץ. די

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ביז 25 קינדער און [illegible]

[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] ניט [illegible] די [illegible] ארבעט, [illegible]

די [illegible] [illegible]. אויפן [illegible]-פלאץ [illegible] די [illegible] [illegible],

אַן אינטעליגענץ פון טירעלאווקע, אַריסטאָקראַטן א האמאווע, לעשאטן
און פאַרוואַנדלט אַ געשאַנקבאַרג. זיי ווערן אויפן אָרט דערשאָסן,
און נאָך 24 מאַן ווערן צוזאַמען מיט זיי דערשאָסן.
די אַנדערע ווערן אוועקגעשיקט נאָך ראַדאָמסק.

. . . .

דעם 29. IX 42, 6 פֿאַרנאַכטס נאָך דער אַרבעט אין האַסאַג.
אויפן אַפּעל-פּלאַץ, ווו מיר זענען אויסגעשטעלט צום אַפּעל און
געהאַלטן זייער מיר ניט גלייך דעם ווערקמייסטער אין די וועג
מיט שטעקנס, ווער האָט אַ ערנסטע פֿאַל. "לאַסטאַוטאָ" און
געשאַנדאַרמעריע מיט פֿאַרהאַרטן הויז. ווען אַפּעלען ווערן
אוועקגעפירט די ווערקלייט פֿאַמיליעס, די ווערן אוועקגעפירט, מיר
וועלן ניט זיי זען. מיר די אַרבעטער ווערן פֿאַרהאַלטן אויפן

ערד. מען דענקט אזוי, אז מיר וועלן אלע ווייטער בלייבן
קאָנצענטרירט אין „האָסטאַל", דער קליינער געטאָ ווערט ליקווידירט.
מיר בלייבן אין דער הויף אלע באַוואָרנט. דעמאָלטס אין
די גאַנצע פֿרימאָרגן שטונדן האָבן אונטערהאַלטן קומען ווען, מיינער
אַלן פֿאָרט פֿון קליינעם געטאָ. די לעצטע גרופּע האָט
דערציילט, אַז לעבעדיקע אַהער האָבן זיי געהערט אַנפֿרומען דעם
געטאָ. זיי געזען אַז געוואָרן פֿאַרברענט. פֿיל, וואָס האָבן זיך
באַהאַלטן זענען אומגעקומען אין ~~געטאָ~~ די פֿלאַמען. די אַנדערע
וועלכע זיינען האָבן געפֿונען באַהאַלטן האָבן זיך דערשאָסן. אַ גרופּע
פּאַרטיזאַנער קינדער 14 יעריקע האָט אויסגעגראָבן דעם אונטערירדישן דורכגאַנג
פֿון געטאָ, לויט, ער האָט זיך אויסגעשטעלט פֿאַר דעם אַלן
געשאָסן פֿאַר זיך די דער אַרבעט. ער האָט געדרייט אין

פֿול פֿון נײַע נײַעריקײטן אין פֿאָרמען און אינהאַלט דערנאָכדעם
און סאַבאָטאַזש. מיר זײַנען געבליבן אינעם דאָזיקן פֿאַרבלײַבן און
דעם באַפֿעל צו פֿיר טעג צײַט, געשלאָפֿן און אונטערגעגעסן אַלע די
פּעקלעך, וואָס פֿיל האָבן געהאַט מיטגעבראַכט מיט זיך פֿון געטאָ.
דעמאָלט האָבן מיר געאַרבעט.

אין די טעג האָבן זיך די מערסטע פֿאָלקסדײַטשע די ווײַלע, אַלע וואָס
זײַנען האָבן געהאַט אַ שטאָט וואָס אין נײַ קײַנדער די נעמען פֿון
די פֿרעמדע דאָקומענטן האָבן זיי אויסגענומען פֿון אָנגעשריבן זײַנער.
נעמען כדי צו קענען געבן אונדז, פֿאַרפֿלאַנצן דורך פּראָפּאַגאַנדע.
און אין טאָג נאָך 2 טעג האָבן דורכגעקומען אין גרופּע פֿון דער
טויט און נאָך מערער דערנאָך. אַלע אונטערגעמאַכטע אַלטע זײַנען
האָבן פֿאַרשריבענע פֿאַרוואַלטונג געוואָרן, אָנגעצייכנט אויפֿן בית-עלמין

אין באַשלאָסן. דערנאָך האָט מען אונדז אין וואַגאָנען אַוועקגעפירט [illegible]
טאָג [illegible] מיט די פּויליש [illegible] דורך די [illegible]־[illegible].
[illegible] [illegible] [illegible]. די [illegible] אין [illegible]
[illegible] [illegible] מיט די [illegible] אין [illegible].
אין [illegible] האָבן געאַרבעט ביז די 5000 מענטשן. פון דאָ האָט
די [illegible] [illegible]. מיר [illegible] [illegible] אין דער פרי [illegible]
[illegible] דער טאָג. מיר געאַרבעט אין 2 שיכטן צו 12 שעה.
געגעסן האָט מען נישט [illegible]. דאָרט קען מען זאָגן אַז נישט [illegible]
[illegible] [illegible] די [illegible] [illegible], [illegible]
קוילן, [illegible] [illegible]. [illegible] האָבן מיר [illegible] נאָך דער אַרבעט
אין די [illegible] ווייל דער [illegible] [illegible]. אין דער פרי, פאַר
דער אַרבעט נאָך. 2 מאָל אין דער וואָך האָט מען [illegible] פון

א פּראָטעסט. און דער [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 5 [illegible]

[illegible], וועלכע האָבן זיך פון אנהייב אויפגעפירט בראַוו.

זיי האָבן זיך [illegible] דורך [illegible] די [illegible] די [illegible] [illegible],

דורך [illegible] און [illegible]. [illegible] ווען דער הונגער מיט דער

[illegible] האָט זיך [illegible], מיר האָבן באַקומען פון דער [illegible]

[illegible]. און עס זיינען געווען [illegible] די [illegible] האָבן זיי

אונדז צו די [illegible]. די [illegible] פון די זיינען געווען [illegible]

און [illegible]. און נאָכהער האָבן מיר באַקומען פון דער [illegible]

15 טעג. דערנאָך, שפּעטער 50 טעג. דערנאָך [illegible]. דאָס [illegible] האָט

זיך [illegible] שפּעטער [illegible]. [illegible] נאָך דער [illegible]

האָבן מיר [illegible] באַקומען [illegible]. [illegible] [illegible], און [illegible] [illegible]

(מען האָט [illegible] די [illegible] א [illegible] [illegible] אין דער [illegible])

האָט אומגעבראַכט 10 קינדער, ווי מען האָט זיך געקוועטשט ~~[illegible]~~
צו קויפן ברויט. עס איז ניט געווען קיין הונגער. דאָס פֿאָלק
פֿלעגט זיך קויפן אַלעס אין פּריוואַטער פֿון דער פֿעלד-קוכן.
די ערשטע פֿאַר וואָכן זײַנען פֿאָרגעקומען פֿיל אַקציעס אויף אַרבעטער,
אויף וועלכע די מערסטע (ראַטשען און פֿאָלקסדויטשן) האָבן אָנגעוויזן,
אַז זיי זײַנען ניט פּראָדוקטיוו. מען פֿלעגט זיי אַוועקפֿירן אויפֿן
בית החיים און דערשיסן. אין די ערשטע 2 אַקציעס זײַנען
אומגעקומען בערך 600 מאַן. שפּעטער איז די צאָל דערשאָסענע
בײַ יעדן אַקציע אומגעקומען בערך 50-60. די לעצטע אַקציע איז
פֿאָרגעקומען אין 1944, די מענטשן זײַנען ניט דערשאָסן געוואָרן,
נאָר אַוועקגעפֿירט קיין בוכענוואַלד.

. . . .

אין דעצעמבער 1944 פארשפרייטן זיך קלאנגען וועגן גרויסע
נצחונות פון די רוסן. דאס רעדט זיך אלץ קלארער. די מאטעריאל פון
האפענונג געבן זיך אריין אין פארמאטערטע נשמות. מען ווארט
פארמערן זיך די ידיעות, וואס באשטעטיקן די פראדוקטן.
מאנטיק, דעם 15 יאנואר 1945 אינדערפרי, די באפעל: „בײדע
שיכטן בלייבן אין די באראקן". מען גייט ניט ארויס צו דער
ארבעט. אלע די פאבריק־קאמאנדעס קומען צוריק. עס
ווערן פארזאמלט 1800 ארבעטער, אויך איך בין צווישן זיי,
און ווארטן אויף באפעל. דאס ווארטן האט געדויערט
לאנג און מען האט ... השגחה, ווערט מען אראפגעפירט א קע. דערויף
זיין די האפענונג ... אלע ... , דעם צווייטן טאג וואקט
... אין די פאן די ..., ...

(34)

מיט מיר צוזאמען מאמע. די דייטשן זאגן, אז מען אוועק, ווייל
די פאבריק ווערט אויפגעלעזט פארן אנקומען פון די באלשעוויקעס.
פיל פון די מענטשן באהאלטן זיך דארט, און פיל פון די פרויען בלייבן.
און דאס צוזאמען נאך האט פארלאזט די פאבריק די לעצטע דייטשע
אויטאמאביל בעלאגער.

מען לויפט מאמענטן קריכן ארויס די אנדערע פון צווישן באהאלטענישן,
צעלאפן זיך איבער די מאגאזינען און בוידעם, אבער אלע
אבן אויף פארלאזן. פ ר יי. דאס צולבן טויט אזוי אביסן
קיין טשענסטאכאווער פון רוסישע ארמיי.

(35)

8. באַציאונג און האַנדלונג פֿון דער נים יידישער באַפעלקערונג.

אין אנהייב זענען פיל פוילן פון מסרן מען, דאך פוילאקן זענען זיי
געווען גוטע פריינט ווען זיי [illegible] ארעם געווען. און די פוילאקן געהאנדלט
גוטע [illegible] דעם הונגער.

9. האָבן די יידן אין דעם אָרט אָרגאַניזירט אַ ווידערשטאַנד?

יאָ, און קליינע פאָרמאַציעס [illegible] די [illegible] [illegible].

10. צאָל לעבנגעבליבענע פֿון דער שטאָט — ארום 12000
א) דורכגעמאַכט קאַצעט — א קלענערער טייל
ב) זיך געראַטעוועט דורך אַנדערע אופנים און וועלכע? — דער גרעסטער טייל

[illegible] [illegible] [illegible], אין [illegible] און [illegible].

11. אָנגעזעענע פערזענלעכקייטן: (נאָמען, עלטער, באַרוף, טעטיקייטס-געביט. דאַטע און אופן פֿון אומקום).

שמואל [illegible]-רב, אונטערנעמער פון די קליינ-
הויזער, וועבער-פֿאַרזיצער פֿון דעם קאָמיטעט ביז 39. אוועק מיט
דער גרויסער אויסזידלונג.

שמואל [illegible], [illegible] א 60-יאָר, [illegible] [illegible]
פֿאַרזיצער פֿון דעם קאָמיטעט אוועק מיט דער גרויסער אויסזידלונג.

יוסף פוטשעל א 45 יאָר אונטערנעמער פון א מעל-פאבריק,
[illegible] [illegible] אוועק מיט דער גרויסער אויסזידלונג.

אדוואָקאַט [illegible] א 50-יאָר [illegible], פֿאָרשטייער פֿון דעם
[illegible], אוועק מיט דער גרויסער אויסזידלונג.

[illegible] [illegible] א 60-יאָר, [illegible]-[illegible], פֿאָרזיצער
פֿון [illegible] [illegible].

מענדל [illegible] [illegible] 55, פֿאָרזיצער פֿון דער אגודה.

מרדכי [illegible], פֿאָרזיצער פֿון מזרחי, אונטערנעמער פֿון די
[illegible] פֿון [illegible] [illegible], [illegible] אין דעם
[illegible] [illegible], [illegible].

(36)

[illegible]

דיסטריקט קאָמיסיע
אין שטוטגאַרט

אָרט ..... דאַטע 1. יוני 1948

פּראָטאָקאָלאַנט ..... אונטערשריפט פֿון עדות

באַמערקונגען צום אויספילן דעם פֿרעגבויגן:

באַמיען זיך אָנצוגעבן וואָס מער דאַטעס פֿון געשעענישן, ווי אויך גענויע נעמען פֿון די שטעט, ווזהין די יידן זיינען געוואָרן אַרויסגעשיקט, אָדער פֿונוואַנען יידן זיינען געבראַכט געוואָרן. אָנגעבן ווי אַלט איז געווען יעדער מוסד, אָרגאַניזאַציע, אינסטיטוציע א. אַ. וו. אָנגעבן וואָס מער נעמען פֿון יידן, וועלכע זיינען פֿאַרהאַלטן געוואָרן אַלס ערובניקעס, ווי אויך די אומגעבראַכטע ביי עקזעקוציעס, פּאָג־ראָמען און „אויסזידלונגען". ווידמען געהעריקע אויפמערקזאַמקייט דער ווידערשטאַנדס־באַוועגונג אין געטאָ, אָנגעבנדיק פֿאַקטן און נעמען פֿון די אָרגאַניזאַטאָרן און אַנטיילנעמער. באַצייכענען די פֿאַר־ניכטונגס־לאַגערן, ווזהין די יידן זיינען געוואָרן אָפּגעטראַנספּאָרטירט. ביים אָנגעבן וועגן פֿרוּענלעכ־קייטן דאַרף מען מען דער עיקר האָבן אין זינען: וויסנשאַפֿטלער, רעליגיעזע און פּאָליטישע אויטאָ־ריטעטן, קולטור־טוער, שרייבער און קינסטלער, בכלל באַקאַנטע כלל־טוער א. אַ. וו. געבן א קורצע אָפּשאַצונג פֿון דער טעטיקייט פֿון דער אָנגעגעבענער פּערזענלעכקייט סיי פֿאַר דער מלחמה און סיי אין דער מלחמה־צייט.